

Желимир Вукашиновић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
zelimirvukasinovic@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-6982-3732>

Želimir Vukašinović
University of Belgrade
Faculty of Philology
zelimirvukasinovic@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0001-6982-3732>

НИЧЕ И ДОСТОЈЕВСКИ:
КРОЗ НИХИЛИЗАМ, ДО САМОСПОЗНАЈЕ
NIETZSCHE AND DOSTOEVSKY:
THROUGH NIHILISM, TO SELF-UNDERSTANDING

Рад испитује поријекло нихилизма који се, у облику радикалног насиља, испољава као принцип уређења, а који и данас, у позности историје, претендује да створи „нови свијет“. Деструкцији се тако, застрашујућим первертирањем смисла људског живота, уписује легитимитет стваралачке снаге. „Нови свијет“, једнако, показује вјечно враћајућу истост утилитаристичког поретка који, као историјска неминовност, испоручује вриједности засноване на антагонистичком тумачењу односа Истока и Запада. Наводни сукоб цивилизација, утолико, подразумева поглед на свијет који ствара услове за историјску стварност која постаје поприште борбе за истину, а реваншизам, имплицитно, остаје битан ресурс политичке, у основи тржишне економије. Интерпретација дјелатности духа, у форми философије и књижевности, има, у овом случају, сврху да разгради пасивни нухилизам, иманантно наивно поимање нихилизма, ка cjеловитијем разумијевању услова самоспознаје на које нас, својим стваралаштвом, упућују Ниче и Достојевски. Наиме, по довршењу традиционалне метафизике, једнако идеализма у његовом историјском распону од Платона до Хегела, преостало је, у позности западне културе, суочити се са нихилизмом као реализмом нашег доба и, утолико, нужним путем само-разумијевања егзистенције.

Кључне ријечи: нихилизам, болест, преступ, самоубиство, Бог, човјек, самоспознаја.

The paper examines the origin of nihilism that, in the form of radical violence, manifests itself as an organising principle by which a „new world” is to be created. Destruction is represented, through terrifyingly perverted meaning of human life, as a creative force. The interpretation of the activity of spirit, in the form of philosophy and literature, has,

in this case, a purpose to overcome the passive nihilism and, implicitly, a naive understanding of nihilism, toward a more complete perception of the conditions of self-understanding that Nietzsche and Dostoevsky illuminated by their writings. Namely, after the completion of traditional metaphysics, as well as of idealism in its historical range from Plato to Hegel, challenge remains: to face nihilism as the realism of our age and, immanently, as a necessary way of understanding the existence itself.

Keywords: nihilism, illness, transgression, suicide, God, man, self-understanding.

1.

„Положај Европе је утолико кобнији уколико онемоћавање духа потиче из њега самога и — мада је припремљено оним што је било раније — коначно се одређује из своје сопствене духовне ситуације у првој половини деветнаестог века“ (Хајдегер 1997: 47).

Нихилизам је, као битно својство нашег доба, централна тема овог рада. Схваћен је као исцрпљеност духа и, посљедично, раст нагона за побијањем виталности, владавине љепоте, здравих снага стваралачког заноса који, својим моћима, генерише егзистенцијално, аутентично искуство слободе. Ово се, унутрашње искуство слободе, црпи вриједносним поретком који, у основи, економски, политички и религијски, експлоатише човјекову жудњу за животом. Либерални капитализам мора, по принципима свога успостављања и нужности владавине тих принципа, разградити оне ресурсе на којима се заснива човјеков самостални, самоодрживи живот, онај, наиме, који се једино и може произвести на основу властите, супстанцијалне моћи егзистирања, слободне воље и свијести о истини властитих потреба. Опструкција те моћи доводи до узурпације изворне надлежности за људски живот који, сада одвојен од конкретних, личних стваралачких снага, није више у подручју којим је човјек савремене западне културе, уопште, у могућности и способности одлучивати о себи. Креирање осјећања дубоке егзистенцијалне несигурности оправдава усмјереност на развој система безбједности и контроле. Смисао својевољног одрицања од нужности властите слободе легитимизован је, дакле, вриједностима које супституишу изворни смисао егзистирања, до те мјере да тај смисао, као смисао истине самог бивствовања, пада у заборав. Зато се, „ничим изазвана“, хронична узнемиреност егзистенције у добу обиља и наводне еманципације грађанских слобода, психологизовањем настоји анулирати.

„Болести, пре свега болести нерава и главе, знак су да недостаје одбрамбена снага јаке природе; доказ за то је раздражљивост услед које задовољство и бол постају проблеми првога реда... Чезне се за стањем у коме се више неће патити: живот се стварно осећа као узрок свих *зала* — стања несвесности (сан, несвест) сматрају се неупоредиво вишим од стања свести; отуда нарочите *методике*...“ (Ниче 1991: 73).

Како су све прилике да је човјек савремене западне културе изгубио способност да се самостално стара за себе, неопходно је да се проблем егзистирања, у данашњим друштвено-историјским условима, врати у надлежност духовних снага философије и битне књижевности. Од тога мора започети, за наше вријеме, одлучујућа реституција школства.

„Ко ће вас одвести у домовину културе ако су ваши водичи слепи, а тврде да добро виде? Који од вас ће стећи прави осећај свете озбиљности за уметност, кад вас стално навикавају да сами за себе муцате, док би требало да вас уче да говорите, самостално да изричете естетске судове, кад би вас требало навести да пред уметничким предметом стојите одушевљени, да самостално филозофирате, када би требало да вас присиле да слушате велике мислиоце: резултат је тај да заувек остајете удаљени од антике и постајете слуге свакидашњице“ (Ниче 2007: 54).

На том прелазу, од друштвености и историје ка човјеку, већ Ничеов *Заратустра*, та књига за сваког и ни за кога, узурпира форму којом се, у добу надирућег материјализма, најављивала превласт позитивне науке и прагматизма, извјесно, израслих из тековина традиционалне метафизике. Тачније, ради се о превласти једне стварности дизајниране поретком који, и у виду платонизма, прво редукује, а потом первертира истине Почетка у њихову радикалну супротност. Зато је, а то Хајдегер не превиђа, битно за нашу савременост разумјети шта значе Ничеове ријечи „Бог је мртав” у односу на историјску истину платонизма.

„Ничеове речи означавају судбину Запада током њене двохиљадугодишње историје... Речи ‘Бог је мртав’ значе: натчулни свет је без делотворносне снаге. Он не дарује живот. Дошао је крај метафизици, то јест, за Ничеа, западној филозофији схваћеној као платонизам... Ако је Бог као натчулни темељ и као циљ свега стварног мртав, ако је натчулни свет идеја изгубио своју обавезујућу и, пре свега, своју подстицајну и градитељску снагу, тада не остаје више ништа чега би се човек држао и по чему би се равнао“ (Хајдегер 2000: 166, 169).

У позиву да мислимо (оно што је) *бијћно*, да сагледамо природу ума нашег доба, нужно отварамо тему последње драме метафизике: Ниче и Европа. Усталом, битно мишљење, у коме започињу и шире се кругови нашег сваког разумијевања бивствовања, чини Европу судбоносном, а магистрални пут ка судбоносном је, у позности историје Запада, већ маркиран: од Хајдегера ка Грцима. Само се у том и таквом ишчитавању историје, ничеански, кроз срж Хајдегерове деструкције дакле, може, у нашем времену и из нашег времена, разумјети судбина европских народа и, у тој, по исходишту, херменеутици бивствовања, враћени поетичком начину мишљења, сазнајемо, у властитости бића, судбоносност Европе.

Ничеово учење о вјечном враћању истог, у сврху покушаја да се домисли судбина европских народа, поприма облик реституције искуства Почетка који се сабира у инвенцији трагедије као форме умјетности, а то, непобитно,

води ка разабрању својстава грчке књижевности и њене корисности по живот. Вјечно враћање истог исијава снагу Почетка која, иако влада утисак да је логоцентризам разбијен кроз Ничеов перспективизам и фрагментарност израза, скупља у јединство аполонско и диониско начело љепоте (в. Ниће 1983: 41).

Овдје је на дјелу један принцип јединства, цјеловитости која је, кроз вријеме, разграђена преко супституције која репрезентује цјеловитост као један интегрисани тоталитет. Вратимо се, онда, промишљању наше идеје цјелине, цјелине која се, ипак, показује као оно што је вриједно тежње. Изворна тежња бића, било да је умна или нагонска, испоставља се као законитост аутономне воље. Ако је љепота срж те законитости, онда је Ничеово учење вјечног враћања истог блиско Платоновом разумијевању дијалектике у оној мјери колико је удаљено од свих саморазвојних силница платонизма. Судар платонизма са суштином Платоновог учења исходи у нихилизам који, цијепајући јединствену цјеловитост Почетка, води у оптимизам непрестане изградње новог свијета који коначно укида сваку могућност да се, путем философије и умјетности, сагледа трагизам као непоцељива истина људског бивствовања. „Да би постојала лепота лица, јасност говора, доброта и чврстина карактера, сенка је потребна колико и светлост. Оне нису супарнице: нежно се држе за руке, и кад светлост исчезне, са њом нестаје и сенка“ (Ниче 2007: 21).

Изгубивши моћ сазнања властита трагизма, Запад, са несмањеним ентузијазмом, упркос Ничеовим алармантним открићима, срља у оптимизам чија је неосвјешћена бит саморазвој нихилизма. По себи, то је већ одлика сваког трагичног доба.

„Видим велику жалост међу људима. Најбољи су постали уморни од свог рада. Један поглед, једно веровање се шири: ‘Све је пусто, све је празно, све је узалуд’... Узалудан је сваки труд, наше је вино пуно отрова, зли поглед је уклео наша поља и наша срца. Сви ћемо се осушити... сви су нам извори пресахнули... Заиста, постали смо превише уморни да умremo, тако остајемо и живимо даље — у гробовима“ (Ниче 2007: 17).

У два стадија кроз које се читава трагично доба примјетна је појава песимизма који је, у основи, симптом пасивног, раног стадија нихилизма: 1. болест (воље) на смрт — камуфлиран у божански поглед на свијет који, од свјетовне стварности, тежи начинити привид (што је, по Ничеу (в. 1991, 70), знак *слома слабих*) и 2. превласт разорне снаге над оним што се само није сломило. Трећи је стадиј једини стваралачки: ријетки савлађују вриједности које задају контекст, превладавају парадигму једне историјске склоности на пропаст која нема форму, на болест која нема име изван насљеђене склоности коју изражавају прва два стадија сваког трагичног доба. И по томе, јер је обиљежено опадањем снаге стваралаштва, наше доба је, по размјерама свога песимизма, трагично. Зато је нихилизам нужни пут нашег само-сазнања.

2.

У позности једне културе, из исцрпљености њене виталности дакле, намеће се питање: на темељу чега је Запад — Запад? По Ничеу, на темељу свога платонизма, у егзегези хришћанства као погледа на свијет. Ријеч је овдје о, за Ничеа типичном, помјерању регистра промишљања поријекла и природе стања у које је, својом савременошћу, познашћу и дотрајалошћу дакле, уведена западна култура. Ниче инсистира на психолошком, а не на религијском контексту, имплицитно проблематизујући емотивну структуру моралности која је експлицитни израз краја изворне античке духовности. Утолико, Ниче, као и Достојевски, продире до коријена искуства хришћанског погледа на свијет којим се успоставило наше доба, до осјећајности која је обликована хришћанством. Радикалност њихова продора у то искуство, до данас, није надмашена. И зато се наше доба битно ваља самјерити преко њиховог екстатичног, умногоме делиричног пробоја до чворних мјеста егзистенцијалног трагизма савременог свијета. Ками препознаје да је главно питање свих јунака у романима Достојевског: смисао живота. Достојевски, у *Дневницима*, исповиједа најбитнији проблем свога живота... Упитност: да ли Бог постоји? (в. Ками 2008: 175, 176). У та два путоказа се сабира разматрање које је овдје подузето. Има ли *смисла* без постојања Бога или има ли Бога, ако *нема смисла*? Уједно: може ли Бог постојати, уколико човјек присвоји *смисао* до егзистенцијалне слободе у којој, освајајући страхоту и дивоту радикалне могућности, одлучује да сам одлучи о властитом животу? Унутрашња неизвјесност вјере, по Камију побуна и потрага, битно припадају и Ничеу и Достојевском. Класична умјетност ту побуну смјешта у раван метафизичке драме, а модерна у раван моралне драме. По томе, Ниче је и класичан и модеран, а Достојевски модеран. Како јеванђеље одузима мудрима привилегију сазнања истине хришћанства и износи је у отвореност једне доступности, тако се откриће које исијава естетски смисао битка, полаже у подручје чисте свијести и чиста срца. Ками, својом интерпретацијом случаја Кирилов, прави нацрт у коме се успоставља стање ума нашег доба. Полазећи од Грчке као сјемена хришћанске духовности, преко иницијације неоплатонизма и јеванђеља, Ками, о томе је полазно ријеч, препознаје дух побуне (в. Ками 2008: 14–19), трагања које отвара питање вјере у нашем добу управо преко Достојевског и Ничеа. То разумијем као позив да се обавезно испита сродност Ничеовог и Достојевског искуства хришћанства у нашем добу. Евидентно је: то питање, питање вјере није системски ријешено да би могли, управо како се чини, уградити своје виђење свијета у један унисон конструкт Запада из кога је истиснуто јеретичко, испитујуће, грчко уосталом, искуство које узноси човјека до страсне зачуђености пред непознатим у бивствовању. Достојевски је, по доминантној дијалогској основи свога стваралаштва, и по путу познања душе, платоничар. Достојевски је, по пробојној деликатности увида у све, и најтамније аспекте људске природе, раван грчким трагичарима.

Ипак, Достојевски је, по својој храбрости и страсти, по своме екстатичном самоугрожавању, дух ничеанских размјера, хераклитовски дубок и крајно-сан. То потврђује наш доживљај читања Достојевског.

3.

Централно питање до кога смо, нихилистичком нарави свога доба, доведени је самоубиство. У *Идиоту* — оvdје је издвојен одјељак из завршне трећине романа — већ сазријева сврховитост испитивања мисли о самоубиству и немилосрдности закона природе, о ужасу и страху који разара наду и вјеру, али и поријеклу појма који надвладава суровост нужности. Испратимо дакле, са стрпљењем, нешто дужи, оvdје издвојени одломак из *једног неопходног саопштења*, преко кога се види поступност наративног поступка којом Достојевски припрема читаоца за искуство сазнања истине спасења. Тај пут сазнања је, у свом изокретању, нихилистички...

„На тој слици био је представљен Христос, тек скинут са крста... На Рогожиној слици, пак, од лепоте Христове нема ни трага; то је у пуном смислу речи леш човека који је претрпео бескрајне муке још пре крста, ране, мучење, ударце од страже и ударце од народа док је носио крст и кад је под крстом пао, и, најзад, неисказане муке на крсту, у току читавих шест часова... Знам да је хришћанска црква утврдила још првих векова да се Христос на крсту није мучио само симболички, него стварно и да је, према томе, његово тело на крсту потпуно било потчињено природном закону... Али чудновато, кад се човек загледа у тај леш измученог човека, долази му на памет једно нарочито и занимљиво питање: ако су доиста такав леш — а он је неизоставно морао бити баш такав — видели сви његови ученици, његови главни будући апостоли, и виделе га жене које су ишле за њим и стајале код крста, и сви који су веровали у њега и обожавали га: — на који начин су могли поверовати, гледајући такав леш, да ће тај мученик васкрснути? Ту човеку и нехотице пада на памет: ако је смрт тако страшна и ако су закони природе тако јаки, онда како је могућно савладати их?... Човеку се, кад гледа ту слику, природа привиђа у облику некаквог огромног, неумољивог и немуштог звера... која је бесмислено захватила, раздрузгала и прогутала потмуло и безосјећајно — велико и драгоцено биће, такво биће које је само за себе вредело колико и цела природа са свим законима својим, и колико цела Земља, која се, можда, и стварала само зато да би се то биће појавило. Том сликом као да се изражава баш тај појам... те нас тај појам и нехотице осваја“ (Достојевски 1958: 531, 532).

Овим призором, у даљој разради Иполитове исповијести, Достојевски шири и продубљује контекст ка психолошкој реалности искуства не-самјерљиве туге која у првом маху, реактивно, јер је лишена спознаје тог искуства, разара наду и вјеру и оставља питање: „И да је сам учитељ могао видети тај свој лик уочи погубљења, да ли би се он онако сам попео на крст, и да ли би онако умро као што јесте? Ево, то питање се и нехотице намеће човеку кад посматра ту слику“ (Достојевски 1958: 532). Пред мишљу која наговара на самоубиство, овај призор, иницијално, изриче трагичку моћ

одговарања. Још једном се, а у томе је преокрет, знак нихилизма уписује у сазнајни код егзистенцијалне одлуке на живот и спасење.

Испитујући природу нихилизма, сагладавајући стање ума нашег доба, овим питањем се одвајамо од непосредног само-угорожавања. Ками, увезујући нит по којој се развија драма унутрашњег живота Достојевског, преко спектра, али и вертикале, ликова његових романа, застаје пред случајем инжињера Кирилова. Самоубиство је заврчни чин слободе, јер се полази од самоубиства као идеје, наиме од онтолошке извјесности и метафизичке евидентности те идеје. Идеја је, наиме, оно што је, у човјеку, супстанцијално, божанско и оно чиме човјек, у окриљу своје душе, у интими бивствовања, преузима радикални позив и изазов властите егзистенције. Апсурд је евидентан: егзистенција која се потврђује преко смрти, односно слободе која се, преко моћи воље, не може испунити без самоубиства.

„Ја вам не дугујем никакво разјашњење, нити ви можете моје мисли разумети. Ја хоћу да одузmem себи живот зато што имам такву мисао, зато што нећу страх од смрти, зато... зато што ви немате ту шта да знате...” (Dostojevski 1975: 39). — ...Бог је потребан и за то га мора бити... Али ја знам да њега нема и не може бити. — То је тачније. — Зар не разумеш да с тим двома мислима човек не може да остане међу живима?... Зар ти не разумеш да се једино због тога може човек убити? Ти не разумеш да може бити такав човек, један из хиљада ваших милиона, који неће хтети и неће поднети (Dostojevski 1975: 322, 323). — Ако бога има, онда је све његова потпуна воља и ја не могу изван воље његове. Ако га нема, онда је потпуна воља моја и дужан сам да обзнаним своју вољу. — Слободну вољу? А зашто да сте то дужни? — Зато што је цела воља постала моја. Зар нико на читавој планети, кад сврши с богом и увери се о својој вољи, неће смети, без страха, у главној тачки, да покаже слободну вољу? То је као кад сиромашак добије наследство и уплаши се, па не сме да приђе кеси, јер сматра себе немоћним да то има. Ја хоћу да обзнаним слободну вољу. Нека сам један, али учинићу... — Ја сам дужан да се убијем, јер најглавнија тачка моје слободне воље јесте: убити сам себе. — Додуше, нисте ви једини што се убијате, има много самоубица. — Са узроком. Али без икаква узрока, него једино од своје слободне воље, само ја. ‘Неће се убити’, опет севну кроз главу Петра Степановича. — Знате шта, рече он љутито. — Да сам на нашем месту, ја бих своју слободну вољу показао тиме што бих убио неког другог, а не себе. Могли бисте бити корисни. Казаћу вам кога, ако се не уплашите. И онда пристајем да се не убијете данас. Може да буде споразума. — Убити другог била би најнискија тачка моје слободне воље; а ти си сав у томе. Ја нисам ти; ја хоћу највишу тачку и убићу себе“ (Dostojevski 1975: 324).

Тон Кирилова, ничеанске интонације, у овом, дијалошком испитивању, објављује човјеков сусрет са Богом: без посредника, лицем у лице; не као сервилан, немоћан, понизан... Него као онај који се, из идеје која је божанска и идеје божанског, суочава, из гротла моралне драме, са Богом као Богу

раван. Људска је судбина доведена до крајњег у дјелу Достојевског, свијет је доведен до руба... До Кирилова, посљедњег човјека, до „Ја“ које себе, својом слободом надилази — до самоуништења: момента из кога се, у историји, конкретизује одлучујући сусрет Бога и човјека. Бити или не бити, радикална је одлука, помјерена из егзистенцијалне у онто-теолошку раван: или Бог или човјек! Или, ипак (али, како?): бити скупа. Одговор се, коме нас води ова драма, задобија парадоксално: преко мисли о самоубиству. Нихилистичким путем се крећемо до спознаје слободне воље, самјерене пред лицем Божијим: то је егзистенцијална истина откривена преко крајњег искуства; стадиј довршења духовног пута у открићу моћи љубави сачињене од трагизма људског постојања (завршница *Злочина и казне*). Трагизам човјеков није само у томе што је рођен за своју смрт. Него је и у томе што је непрестано позиван да одговори на радикалну могућност своје егзистенције, на слободу која се испуњава преузимањем живота, судбине у своје руке.

„Ја сам тек по невољи бог и ја сам несрећан, јер имам *дужности* да објавим свима своју слободну вољу. Сви су несрећни зато што сви страхују да објаве своју слободну вољу. Човек је досад зато и био несрећан и кукаван што се бојао да објави најглавнију тачку своје воље и показивао је своју вољу из прикрајка, као ђак. Ја сам страшно несрећан, јер се страшно бојим. Страх је човеково проклетство... Али ја објављујем слободну вољу и дужан сам уверити да не верујем. Ја ћу почети и довршити, и отворити врата. И спашћу. Спас ће бити за људе само то, то једино за све људе, и будући нараштаји биће већ физички препорођени; јер у садашњем физичком облику, колико сам ја мислио, човек не може да буде без досадашњег бога никако. Ја сам три године тражио атрибут свог божанства — то је Слободна воља! То је све чиме ја у главној тачки могу показати непокорност и нову страшну слободу своју. Јер је она веома страшна. Ја се убијам да покажем непокорност и нову страшну слободу своју“ (Dostojevski 1975: 326).

То је смисао егзистенције. Парадоксално, самоубиство је посљедњи чин открочења радикалне слободе, тјескобно заривене у људско биће.

„Човек је учинио само то што је измислио бога, да живи и не убија се; у томе је цела светска историја до данас. Ја једини у светској историји нисам хтео да измислим бога, то је први пут. Нека сазнаду једном засвагда (Dostojevski 1975: 325). — Једва, разумео си! — повика Кирилов раздрагано. — Дакле, може се разумети кад је разумео човек као што си ти! Разумеш ли сад: цело спасење за свакога јесте доказати ту мисао. Но ко ће је доказати? Ја! Ја не разумем како је атеист досад могао знати да нема бога, па опет се није убио? Сазнати да нема бога, а не сазнати да се у тај исти час сам постаје бог — то је апсурд, иначе човек мора убити себе; никако друкчије! Ако ти то сазнаш, ти си цар и нећеш се убити; него ћеш живети у слави најславнијој. Али један, онај ко је сазнао први, мора се убити, одмах, никако друкчије, иначе ко ће да почне и да докаже? Ја ћу се убити неминовно да бих почео и доказао“ (Dostojevski 1975: 326).

Уосталом, све се, за Достојевског, окончава одлуком да, преко Кирилова, изврши метафизичко самоубиство. Ту је, извјесно, књижевношћу као формом умјетности, стваралачком снагом бића успостављен егзистенцијални услов пишевог спасења... Исходишно, јеванђељем; спознајним повратком у окриље суштине хришћанства.

На истом мјесту сусрета човјека и Бога, Ниче, по Камију, „убија“ Бога и завршава у лудилу (в. Камі 2008: 178). Бог је, за човјека, ипак, спасен самоубиством Кирилова. Обрат је парадоксалан. Морална драма код Достојевског је доведена до краја: човјек, самоубиством, спашава Бога. То значи да се крај хуманизма не може поистовијетити са смрћу Бога — као код Ничеа. Зато је, поновимо, Ничеова драма морална — колико је метафизичка. Смрт Бога собом повлачи евиденцију о смрти човјека, односно започиње доба које је обиљежено довршењем хуманизма. Достојевски се, ипак, преко *Злих духова*, враћа у окриље, побуном задобијеног, (хришћанског) хуманизма. Без гордости, без сервилности, из спознаје снаге и границе унутрашње побуне. Како нема понизности, тако нема ни лукавства у човјековој љубави према Богу. Равноправност је захтјев скупности, последњи чин Божије милости. Самоуништење човјека кроз њега самога, *apokálypsis* (грч. подизање вела, откривање) који се, непрестано, збива кроз најдубље, скривене слојеве људске природе. „Ја сам дужан да објавим неверовање у бога — рече Кирилов ходајући по соби. — За мене узвишеније идеје нема до да бог не постоји. За мене говори сва људска историја“ (Dostojevski 1975: 325).

Дјело Достојевског је ходочашће човјека последњег доба... Једнако мјерадавно за Русију и Европу, од друге половине 19. вијека до данас. Самоубиство Кирилова одзвања над судбином нашег, увијек истог, у човјеку сажетог, свијета. Шта је од човјека остало, ако је Бог спасен? Има ли Бога, ако је човјек мјера свих ствари? Чему Бог, у добу радикалног материјализма? Ако је свијет християнизован по човјеку као мјери свих ствари, онда је то необјављено обезбоживање уграђено у све видове савремене западне културе.

„Пета појава новог века јесте обезбожење. Тај израз не значи пуко одстрањење богова, ни груби атеизам. Обезбоживање је двострук процес: прво, слика света се християнизује утолико што се основи света приписује бесконачност, безусловност и апсолутност, и друго, хришћанство реинтерпретира свој християнизам чинећи од њега поглед на свет (хришћански поглед на свет) и тако се прилагођава новом веку. Обезбожење је стање неодлучности што се тиче Бога и богова. У настанку тог стања хришћанство има највећег удела. Али обезбожење тако мало искључује религиозност да се штавише тек кроз њега однос према боговима преображава у религиозно доживљавање. Ако је већ дошло до тога, онда то значи да су богови већ нестали. Настала празнина попуњава се историографским и психолошким истраживањем мита“ (Хајдегер 2000: 61).

Ово стање одваја Европу од њеног духовног утемељења у језгру грчке духовности, колико и од хуманизма којим се, искуством човјекове осуђе-

ности на слободу, може реституисати платонистичка суштина хришћанства. А Ниче се, разградњом, тачније превредовањем хришћанства као облика платонизма, враћа у окриље ране грчке духовности и духовно, витално, језгро Платонова учења. По Ничеу, Бог је убијен и људском сервилношћу која је мимикрија лукавства (ума нашег доба). У одсуству моралне драме пред највећим злочином у историји, препознаје се или постхумна милост Божија која свијет избављује од пропасти или завршни чин лукавства ума: алиби над којим је последњи суд укинут.

„Зар нисте чули о оном лудом човеку који је у ведро преподне упалио фењер, појурио на пијацу и непрекидно викао: ‘Тражим бога! Тражим бога!’ Пошто су баш тамо стајали многи од оних који нису веровали у бога, изазивао је велики смех. Да ли је изгубљен? питао је један. Да ли је залутао као дете? питао је други. Или да ли се крије? Да ли се нас плаши? Да ли се укрцао на лађу? Иселио се? — тако су сви викали и смејали се. Луди човек скочи међу њих и прострели их погледом. ‘Где је бог? повиче, ја ћу вам то рећи? Ми смо га убили, ви и ја! Сви смо његове убице! Али како смо ми то учинили? Како смо могли да испијемо море? Ко нам је дао сунђер да избришемо читав хоризонт? Шта смо учинили када смо ову земљу отковали од његовог сунца? Куда се она сада креће? Куда се ми крећемо? Да ли даље од свих сунца? Да ли се стално не рушимо? И назад, постранце, напред, на све стране? Да ли постоји још неко горе и неко доле? Да ли не лутамо кроз неко бескрајно ништа? Да ли не осећамо дах празног простора? Да ли није постало хладније? Да ли не долази стално ноћ и све више ноћ? Да ли фењери не морају да се пале преподне? Да ли још ништа не чујемо од буке гробара, који сахрањују бога? Да ли не миришемо још ништа од божанског распадања? — и богови труле? Бог је мртав! Бог остаје мртав! и ми смо га убили! Како да се тешимо ми, убице свих убица? Оно најсветије и најмоћније што је свет до сада имао искварило је под нашим ножевима — ко ће убрисати ту крв са нас? Каквом водом бисмо могли да се очистимо? Какве ћемо свечаности окајања, какве ћемо свете игре морати да измислимо? Зар није величина тога дела превелика за нас? Зар ми сами не морамо постати богови да бисмо само изгледали њих достојни? Никада није било већег дела — и ма ко да се после нас роди, због тога дела спада у неку вишу историју него што је цела историја до сада била!’“ (Ниће 1984: 146, 147).

Савршени злочин је уграђен у трагизам нашег доба. Бог је убијен, сви имају алиби за злочин који није доказан. Оскудица је применована у обиље. Нихилизам прераста у задовољство које је себи сврха: све је допуштено у одсуству апсолутног свједока — никад више лицем у лице са Богом. Убиство Бога је, у преврћеном исходишту парадокса, самоунижење последњег човјека.

4.

Из писама упућених прво Францу Овербеку, потом Петеру Гасту, може се видјети да је Ниче 1887. године (писма су из фебрура мјесеца), открио писца Достојевског (в. Stellino 2015: 23). По Ничеу, ријеч је о открићу врс-

нога психолога који је, што је одлучујуће, разазнао човјеков душевни живот у изванморалном смислу. Није контрадикторно констатовати да је Достојевски себе разумио прије као реалисту, него као психолога. Ипак, Ничеово маркирање кључних појава епохе и овдје долази до изражаја: регистар из кога измјешта сва одлучујућа питања метафизике, филологије, религије, сада добија потпунију, слободно се може рећи, цјеловитију структуру која ће одредити његово компоновање *Воље за моћ* као *magnum opus*-а. Уосталом, перспектива из које Ниче демаскира сабласти платонизма води деструкцији („философирање чекићем“) традиционалне метафизике, а, утолико, и зачиње нужно превладавање хришћанства које је, као поглед на свијет, тоталитет под који се подводи савременост Запада. Тоталитет се конкретизује као владавина једног вида осјећајности у оквиру које се испољава душевни живот човјека савремене западне културе. Наравно, Ниче не поистовјећује културу са цивилизацијом. Цивилизовање је, наиме, спровођено преко репресивног облика христијанизације свијета, па интегрише онај облик духовности који је, у својој изворној самобитности и снази, претходећи темељ на коме се успоставља и баштини култура. Примордијална, изворна духовност, у виталном своме сразу са нагонским енергијама живота, ниҳилирана је христијанизацијом свијета, посебно са успоном просвијећености. Ово ниҳилирање изворне духовности води у декаденцију која, у различитом своме интензитету, припада сваком добу западне цивилизације. Декаденција се, у саморазвоју, испољава кроз дегенеративне појаве чије се разарајуће и паралишуће снаге утискују у патолошко самообнављање болести која се лијечи узроцима који су је изазвали. Хришћанство је, за Ничеа, попут савремене психологије, медицине, битно, љекотворна реакција на узрок који сама изазива. Непрестано се, што је обиљежје времена, тражи лијек за живот коме више нисмо, душевним снагама и отпорношћу, дорасли. Та је недораслост — спрам трагизма као непобитне истине историјског човјековог постојања — срж ниҳилизма који, уколико се својим моћима превредновања не преиначи у стваралачку снагу, генерише песимизам и, реактивно, повратак у надлежност владајућег (љекотворног) ауторитета хришћанства. Ту је разлика пред којом морамо застати и испитати је: Ничеова афирмација предсократовске грчке духовности и — у духовном кретању његова дјела у цјелини — нужно исхођење у, трагањем докучено, хришћанство Достојевског. И један и други пут је повратак, вјећно враћање ка Истом. Дилеме, одлуке, бол, истина, побуна... Све се сабира у језгру јединства муке и љубави, из кога ће заблистати љепота која, као таква, једино, и увијек изнова, спасава овај и овакав, људском окрутношћу начет, до непрестаног пропадања доведен свијет.

Прођимо кроз тај свијет, иницијално, својствима три карактера којима се исписује унутрашње јединство дјела Достојевског. Мишкин, Раскољников и Кирилов. Болест, преступ и самоубиство. То су три граничне истине у којима се самјерава људски живот. У тренуцима који мијењају човјека заувјек, спроводи се одлучивање у коме се усијава морална драма и ништа,

упркос свакој дотадашњој вјери и нади, и порицању потом, није, човјеку — самим његовим рођењем, гарантовано. За Ничеа, како је назначено раније, та драма је, битно, у претходећем свом заснивању, метафизичка. Из метафизичке генезе хришћанства као платонизма, та драма се, у савременом добу, са довршењем 19. вијека, нужно испоставља као морална. Утолико је питање о поријеклу, те користи и штети морала по живот, неопходно покренуто, како то и Ниче види, философијом нашег доба која детектује и довршава оно што је, собом, доведено до пропадања, а којим се наговјештава освит неминовно долазећег. Та спона између, пропасти и почетка, тај ход *од — ка*, акутно је мјесто у крајносном испитивању нарави људског постојања. Задржимо се, дакле, у ограниченем опсегу овога разматрања, код болести, преступа и самоубиства. Ниче овако пише: „Не наслеђује се болест него *склоносѝ ка болесѝи*...“ (Ниче 1991: 74). И даље:

„Вредност свих болесних стања састоји се у томе што она показују кроз увеличавајуће стакло стања која су нормална, али би се тешко видела у нормалним приликама... *Здравље и болесѝи* нису ништа тако битно различити, како су то веровали стари доктори и како још данас верују неки лекари. Они се не смеју замислити као два различита тела или суштаства која се боре око живог организма и праве од њега бојно поље... У ствари, између ове две врсте живота постоји само разлика у степену: претераност, несразмера... Отсуство склада међу нормалним појавама, сачињава болесно стање (Клод Бернар)... *Пођрешке* у лечењу: слабост се не лечи помоћу некога система за јачање, него помоћу неке врсте оправдања и *моралисања*: то јест помоћу *шумачења сивари*...“ (Ниче: 1991: 75).

Ова три егзистенцијала, и болест дакле, стадији су и услов човјековог самоспознајног живота. Прићи човјеку и спознати га у надубљем, најтемељнијем искуству егзистирања, захтјев је на коме се заснива тегобан пут именовања истине бола, људске судбине уопште. Ниче и Достојевски једнако одговарају на тај категорички захтјев... Код Ничеа се, у *Вољи за моћ*, радикално тематизује питање европског нихилизма и болести европских народа; код Достојевског се, у *Идиоту*, кроз карактер кнеза Мишкина¹, симптоматски читава болест „просвјећености“. Преступ, прекорачење, то је спознајни услов истине људског бивствовања, судбине, на коју Ниче, спознајно, одговара иморализмом у *Генеалогѝи морала — С оне сѝиране*

¹ Ничеово инсистирање на физио-психолошком поријеклу одржања западне метафизике (као позитивне науке) у доба нихилизма као да еманира наративни контекст којим Достојевски портретира Мишкина: „Одговарајући му, он рече, између осталог, да збиља већ дуго није био у Русији, скоро више од четири године, да је раније упућен у иностранство због болести, због неке чудне живчане болести, налик на падавицу или на Витов плес — некакво дрхтање и грчење. Слушајући га, онај црномањсти се неколико пута осмехну; нарочито се засмеја када му на питање: ‘Па шта, јесу ли вас излечили?’ овај плави одговори: ‘Не — нису’.“ (Достојевски 1958: 13) „— То је све филозофија, — примети Аделаида — ви сте филозоф, и дошли сте да нас поучавате. — Ви можда имате право, — осмехну се кнез — ја сам можда збиља филозоф, и ко зна, можда збиља намеравам да другог учим... То може бити: збиља, може бити...“ (Достојевски 1958: 81).

добра и зла, а Достојевски *Злочином и казном*. Самоубиство је носећа мисао реактивног нихилизма: њој се обраћа учење о вјечном враћању истог (Ничеов Заратустра) и случај инжињера Кирилова из *Злих духова* (Достојевски). Из сродности са Дојстојевским уосталом, читамо и ово Ничеово запажање: „Главни симптоми песимизма: — ...руски песимизам (Толстој, Достојевски), естетски песимизам..., песимизам теорије сазнања (Шопенхауер, феноменализам); анархистички песимизам; ‘религија сажаљења’, претеча будизма; културни песимизам (егзотизам, космополитизам); морални песимизам: ја сам“ (Ниче 1991: 96).

Под песимизмом се овдје мисли на поглед на свијет, а не на психолошко стање. Отуд је активни нихилизам крајња снага превладавања психологизма и позитивизма у настојању да се објасни или спозна људско бивство, једнако реалитет природе људског постојања. Тај реалитет је чињеница људског дјеловања, изван је моралне и метафизичке пред-поставке бивства. Уосталом, уколико аутентичности нема у стварању, има је у разарању. Та истина се не може претумачити, нити јој се, из позитивистичких побуда, може приступити. „Нихилизам није само размишљање о узалудности, и није само вера да све заслужује да пропадне; него ту човек сам узима ствар у руке, сам *разара*... То је, ако се баш хоће, *нелоџично*: али нихилист не верује у потребу да буде логичан... Уништење судом потврђује уништење руком“ (Ниче 1991: 64).

Ничеова афицираност открићем Достојевског даје услове за иморалистички приступ човјеку у име истине која не може бити мишљена кроз визуру традиционалне, односно морализоване психологије. Најдубљи слојеви сопства у којима нема признања, изван-морална истина бивства, отварају егзистенцијални контекст који доводи у питање људске моћи (само)спознања. Отуд се физиолошки сагледава најдубљи, иморални аспект егзистенције коме су, по судбини своје одважности, најближе пришли грчки трагичари, Хераклит, Шекспир, Ниче и Достојевски. Упитност само-спознајне моћи се овдје обједињује са изучавањем психолошког аспекта, као сазнајућег услова егзистирања. С једне стране, Мишкинова хронична слабост, склоност ка болести је судбоносна, културолошки код савремености од које, кроз психолошки регистар хришћанског погледа на свијет, пати Запад. И као што је европско здравље, ничеански, само једна болешљивост пред руском зимом, тако је и европска моралност само једна богобојажљивост која дрхти пред крајњим. Тијело је, отуд, циљ државе, а, као чврстина и отпорност, смисао земље. Ако се та болест (воље), та хронична слабост, третирати ваља хладном водом и гимнастиком, онда је радикална супротност, тачније реакција која произилази из искуства те слабости, једна комплексна, собом драматизована, егзистенцијална ситуација испољена кроз натчовјека — у Ничеовом случају; или Раскољникова и Кирилова — у случају Достојевског. Ријеч је, ипак, у спектру тих карактера, о једном мета-знаку којим се именује егзистенцијално искуство савремености. Ту морамо застати... Првотно пред склоношћу ка болешљивости, оној која се,

архетипски, преко Мишкина изражава, а коју Ниче, генеалошки, у физио-психолошком комплексу њена испољавања сагледава и преко своје интерпретације хришћанства, односно первертирајуће нарави платонизма. Нихилизам је, о томе је овдје ријеч, и као реализам, као искуствена неминовност нашег доба, физио-психолошки услов сазнања нарави западне метафизике. Ако је весела наука, односно учење вјечног враћања истог парирало Христовом учењу, а саопштено је, тонски, у равноправној егзалтацији истине објаве, онда је Мишкин, у нашој ревизији, слика Ничеовог виђења Христа. Или је то слика свијета након Другог доласка... Она је, цјеловитије сагледавајући, двојака: репрезентована Заратустриним повратком свијету и свијетом који, својом реалношћу, показује, карикирајућу моћ изокрета. У овом другом, Мишкиновом случају, херој је идиот, а миметички ехо карактерних својстава сина Божијег дегенеративни симптом декаденције. Уосталом, ако би, овај и овакав, савремени свијет могао без Бога, какав би тај исти свијет био без Христа или са Христом? Непрекидна инверзија реалитета у апсолутну унутрашњост егзистенцијалне драме, показује, по Ничеу, да је Христ, битно, анти-реалиста (в. Stellino 2015: 115). Недостатак снаге за сусрет са реалношћу свијета манифестује се болешљивошћу која, као реверзибилна силница самоодбране, постаје начин егзистирања и опстанка. Наивност, дјетињаста прије него освјешћена, пуританизам Мишкинов, преосјетљивост, нервна устрепталост, недостатак природности, губљење спонтаности, отупљеност инстиката, ситуационо, оставља простор једино за субмисивност (моралу). Она је, опет, показница интензивне неусаглашености хришћанског архетипа и свијета. У позности историје, радикална неусаглашеност имплодира у епилептички, дакле физио-психолошки, симптоматски, стадиј само-објављења. Ин-валидност је, у крајњем стадију декаденције, физиолошка. Детектујући ово стање, као основно својство савремености, читамо контекст, мета-знак којим се, преко натчовјека до Раскољникова и Кирилова, именује услов нашег, егзистенцијалног, сазнања бивства. У преименовању истог, и код Ничеа и код Достојевског, преко нихилизма, увијек преко крајњег наимае — болести (воље), преступа и слободе на самоубиство — на путу смо ка Почетном. У завршници *Злочина и казне*, болест заточеног Раскољникова која, преко визије, а, уствари, преко судбине овог увијек истог свијета, води откровењу:

„Приснило му се у болести да је цели свет осуђен да буде жртва неке страшне, нечувене и невиђене куге која надире из крила Азије у Европу. Сви су јој морали подлећи осим неколицине изабраних. Појавиле су се неке нове трихине, микроскопска ситна бића што продиру у људска тела. Али су та бића била духови обдарени умом и вољом. Људи у које би се уселили претварали су се намах у бесомучнике и лудак. Али никад, никад нису људи мислили да су толико паметни нити су били толико уверени да знају истину колико управо они који су били заражени том болешћу. Никад нису мање сумњали у своје пресуде, у своје научне закључке, у своја морална уверења и начела. Цела насеља, цели градови и народи били су заражени и лудовали. Сви су се

узбунili и нису схватали један другога, сваки је мислио да само он зна праву истину и мучио се гледајући друге, бусао се у прса, плакао и кршио руке. Нису знали кога и како да суде, нису се могли сложити шта је добро, а шта зло. Нису знали кога да окриве, а кога да оправдају... Заређаше пожари, завлада глад. Све је под милим богом пропадало. Куга се ширила све даље и даље. Само се неколицина људи на целом свету могла спасити — то су били неокаљани и изабрани људи, предодређени да заснују нов људски род и нов живот, да обнове и очисте земљу, али нико никад није видео те људе, нико није чуо њихове речи ни гласа“ (Dostojevski 2015: 537, 538).

И коначно, у освјешћеној истини љубави, Раскољников и Соња, као посљедњи људи, од болести на увјерење, пропалог свијета и, удвоје, први људи новог свијета: „Обоје су били бледи и мршави, али је на тим бледим и болесним лицима већ сијала зора обновљене будућности, посвемашњег ускрснућа у нов живот. Ускрснула их је љубав, срце једног носило је у себи неисцрпне изворе живота за срце другога (Dostojevski 2015: 540).

Ова се, назначена, три егзистенцијална стадија самоспознаје, читавају, тематизирају у Ничеовој философији преко препознавања и тумачења симптома болести европских народа, превладавања морализма који захтјева одважни мисаони искорак с оне стране добра и зла, и преко учења о вјечном враћању истог које, у себи, генерише снаге оздрављења воље, дакле преиначење нихилизма у егзистенцијалну моћ истрајавања и стварања. Императив је, за наше доба, категоричан: очврснути и вратити виталност. Циљ није вјечни живот, него конкретна животност. Постаје видљиво да се урушавање човјека западне културе збива кроз њега самог, кроз његове вриједности, неодговарајућу љубав према себи (као човјеку) и, посљеднично, људском животу као таквом. Кириловом се именује смрт човјека као таквог, кроз акт слободне воље. Самоубиство с предумишљајем је радикални исказ апсурдног климакса хуманизма. Тако се и „пропаст хришћанства од његовога морала (који је нераздвојан), ...најзад окреће против хришћанскога Бога...“ (Ниче 1991: 53). И даље, ако је ријеч о тековинама западне културе које су израсле из трансценденталног услова стварности, а заборав савремености се управо и тога тиче, „...бављење науком доноси на крају самоуништење, окретање против самога себе, антинаучност. Од Коперника човек се котрља од центра ка х... Став уметности је потпуно неоригиналан у модерном свету... Нихилизам ће се манифестовати у свему као *психолошко сипање, на првом месију* кад будемо тражили у свему што се збива ‘смиао’ кога у њему нема: тако да ће тражилац на крају изгубити храброст. Нихилизам је стога освешћење о узалудном дугом траћењу снаге, агонија због ‘беспредметности’, неизвесност, немање прилике за какву било му драго врсту опоравка или за достизање мира у погледу на шта било — стид пред самим собом као да је човек одвећ дуго *варао* сама себе...“ (Ниче 1991: 54, 57, 58). На концу: „Радикални нихилизам јесте уверење о потпуној неодрживости живота, у односу на највише досада признате вредности...“ (Ниче 1991: 55).

Мишкин или Христ у свијету откинутом од Бога, Раскољников и Соња — први људи будућег човјечанства, отјелотворена истина јеванђеља за свакога и ни за кога, Кирилов — посљедњи човјек, доказан самоубиством без узрока, предумишљајно, чином слободне воље: тако се, код Достојевског, нихилизам испоставља као пут самоспознаје. У Ничеовом контексту, иста се цјелина разабире у Заратустрином учењу о вјечном враћању истог: од смрти Бога до натчовјека који је исход пропасти хуманизма кроз властиту суштину, односно, довршења традиционалне метафизике као платонизма. Песимизам, на концу, диониском мудрошћу, бива преображен у витализам... Посљедња, и пред знаном нам пропашћу, али изнад страха и сажаљења, наложена нужна, увијек иста истина човјекова опстанка у, по свему овоме, ипак једном а, под дејством негативне воље за моћ, и данас расцијепљеном свијету. Дакле: и Ниче и Достојевски, за ово наше трагично доба...

ЛИТЕРАТУРА

- Достојевски Фјодор. *Идиот*. Београд: Издавачко предузеће „Рад“, 1958.
 Ниче Фридрих. *Тако је говорио Ниче*. Београд: Невен, 2007.
 Ниче Фридрих. *Воља за моћ*. Београд: Дерета, 1991.
 Ниче Фридрих. *С оне стране добра и зла — Генеалозија морала*. Београд: СКЗ, 1993.
 Хајдегер Мартин. *Шумски путеви*. Београд: Плато, 2000.
 Хајдегер Мартин. *Увод у метафизику*. Врњачка Бања: Ейдос, 1997.
 Dostojevski Fjodor. *Zločin i kazna*. Beograd: Book d.o.o., 2015.
 Dostojevski Fjodor. *Zli dusi I, II*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1975.
 Kami Alber. *Eseji*. Beograd: Paideia, 2008.
 Niče Fridrih. *Rođenje tragedije*. Beograd: BIGZ, 1983.
 Niče Fridrih. *Vesela nauka*. Beograd: Grafos, 1984.
 Stellino Paolo. *Nietzsche and Dostoevsky: On the Verge of Nihilism*. Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, New edition, 2015.

REFERENCES

- Dostojevski Fjodor. *Idiot*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1958.
 Dostojevski Fjodor. *Zli dusi I, II*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1975.
 Dostojevski Fjodor. *Zločin i kazna*. Beograd: Book d.o.o., 2015.
 Hajdeger Martin. *Uvod u metafiziku*. Vrnjačka Banja: Eidos, 1997.
 Hajdeger Martin. *Šumski putevi*. Beograd: Plato, 2000.
 Kami Alber. *Eseji*. Beograd: Paideia, 2008.
 Niče Fridrih. *Rođenje tragedije*. Beograd: BIGZ, 1983.
 Niče Fridrih. *Vesela nauka*. Beograd: Grafos, 1984.
 Niče Fridrih. *Volja za moć*. Beograd: Dereta, 1991.
 Niče Fridrih. *S one strane dobra i зла — Genealogija morala*. Beograd: SKZ, 1993.
 Niče Fridrih. *Tako je govorio Niče*. Beograd: Neven, 2007.
 Stellino Paolo. *Nietzsche and Dostoevsky: On the Verge of Nihilism*. Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, New edition, 2015.

Želimir Vukašinović

NIETZSCHE AND DOSTOEVSKY: THROUGH NIHILISM, TO SELF-UNDERSTANDING

Summary

The paper examines the origin of nihilism that, in the form of radical violence, manifests itself as an organising principle by which a „new world” is to be created. Destruction is represented, through terrifyingly perverted meaning of human life, as a creative force. The „new world”, equally, illuminates an eternal return of sameness of the utilitarian order which, as a historical inevitability, delivers values based on an antagonistic interpretation of the relationship between East and West. The alleged clash of civilisations implies a view of the world which creates the conditions for a historical reality imposed as the scene of the struggle for truth, and revanchism, implicitly, remaining an essential resource for the political, fundamentally market economy. The interpretation of the activity of spirit, in the form of philosophy and literature, has, in this case, a purpose to overcome the passive nihilism and, implicitly, a naive understanding of nihilism, toward a more complete perception of the conditions of self-understanding that Nietzsche and Dostoevsky illuminated by their writings. Namely, after the completion of traditional metaphysics, as well as of idealism in its historical range from Plato to Hegel, challenge remains: to face nihilism as the realism of our age and, immanently, as a necessary way of understanding the existence itself.

Keywords: nihilism, illness, transgression, suicide, God, man, self-understanding.